

YURIDIK FANLAR AXBOROTNOMASI

ВЕСТНИК ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК

REVIEW OF LAW SCIENCES

huquqiy ilmiy-amaliy jurnal

правовой научно-практический журнал

legal scientific-practical journal

2021/2

MUNDARIJA

12.00.01 – DAVLAT VA HUQUQ
NAZARIYASI VA TARIXI.
HUQUQIY TA'LIMOTLAR TARIXI

- 6 **GAFFAROVA SHAKHNOZA
NURITDINOVNA**
Ensuring equal rights of women and
men: the experience of Uzbekistan

12.00.02 – KONSTITUTSIYAVIY
HUQUQ. MA'MURIY HUQUQ.
MOLIYA VA BOJXONA HUQUQI

- 13 **ХАМИДУЛИН МИХАИЛ
БОРИСОВИЧ**
**АБДУЛОВ ДАМИР
РУСТАМОВИЧ**
О вопросах несоответствия
бухгалтерского и корпоративного
законодательства

- 19 **ЯКУБОВ ШУХРАТ
УММАТАЛИЕВИЧ**
Давлат бюджети устидан
жамоатчилик назоратини амалга
ошириш

- 35 **ЭРГАШЕВ ИКРОМ
АБДУРАСУЛОВИЧ**
Солиқ маданиятини юскалтириш
солиқ интизомини таъминлашнинг
муҳим элементи

12.00.03 – FUQAROLIK HUQUQI.
TADBIRKORLIK HUQUQI.
OILA HUQUQI.
XALQARO XUSUSIY HUQUQ

- 43 **БОЛТАЕВ МАНСУРЖОН
СОТИВОЛДИЕВИЧ**
Ихтиёрий тиббий суғурта
шартномаси объектини аниқлаш
муаммолари

- 53 **ҒУЛОМОВ АКМАЛЖОН ШУКУРИЛЛАЕВИЧ**
Қишлоқ хўжалигида шартномавий мажбуриятни бажармаганлик учун қарздорнинг айбдорлик презумпцияси

12.00.06 – TABIIY RESURLAR HUQUQI.
AGRAR HUQUQI. EKOLOGIK HUQUQ

- 59 **УЗАКОВА ҒЎЗАЛ ШАРИПОВНА**
Шаҳарларда қурилиш фаолиятини экологизациялашнинг ҳуқуқий масалалари

- 71 **ТОШБОЕВА РОБИЯ СОБИРОВНА**
Вопросы дальнейшего совершенствования водно-кадастрового законодательства Узбекистана

12.00.08 – JINOYAT HUQUQI.
HUQUQBUZARLIKLARNING
OLDINI OLISH. KRIMINOLOGIYA.
JINOYAT-IJROIYA HUQUQI

- 88 **MUSAEV DJAMALIDDIN KAMALOVICH**
International crime prevention experience in the field of drug trafficking, psychotropic substances and their analogues

- 96 **ОЧИЛОВ САМАРИДДИН КАМОЛИДДИНОВИЧ**
Шартли ҳукм қилиш институтининг юридик табиати

- 105 **ТАШЕВ АЗИЗБЕК ИБРАГИМОВИЧ**
Возникновение и развитие института отведения несовершеннолетних от системы правосудия

12.00.09 – JINOYAT PROTSESSI.
KRIMINALISTIKA. TEZKOR-QIDIRUV
HUQUQI VA SUD EKSPERTIZASI

- 113 **ЧОРИЕВА ДИЛБАР МЕНГДАБИЛОВНА**
Ишни судга қадар юритишда ҳимоячи фаолиятида тортишув принципининг таъминланиши аҳамияти

127 **АБДУЛЛАЕВ РУСТАМ
КАХРАМАНОВИЧ**
Ҳодиса жойини кўздан кечиришнинг
криминалистик таъминоти
мақсад ва вазифалари

136 **КАБИРЗОДА ГАВХАРОЙ
КОСИМИ**
Проблемы процессуально-
правовых основ уголовного
преследования

12.00.10 – XALQARO HUQUQ

145 **БИНАКУЛОВ АЛИЖОН
БОЛИ ЎҒЛИ**
Мажбурий тиббий суғурта:
халқаро-ҳуқуқий асослар, хорижий
давлатлар тажрибаси ва
Ўзбекистонда унинг ҳуқуқий
асосларини яратиш

157 **TUYSCHIEV FARRUKH
ABDUMAJITOVICH**
The concept of public policy in
international commercial arbitration:
refusal of the recognition and
enforcement of foreign arbitral
awards ex officio in Uzbekistan

165 **ЮНУСОВ ҲАЙДАРАЛИ
МУРАТОВИЧ**
АҚШда нодавлат ноҳукумат
ташкilotларининг юридик
таълимдаги ўрни

173 **VALIJONOV DALER
DILSHODOVICH**
Prosecutor's supervision of the
implementation of law on mutual
legal assistance in criminal matters

183 **TURSUNOV ABDUKHALIL
ABDUSALIMOVICH**
Insights for Central Asia from the
principles and disputes of
international water law

UDC: 336.225.6

ORCID: 0000-0002-3924-5182

СОЛИҚ МАДАНИЯТИНИ ЮКСАЛТИРИШ СОЛИҚ ИНТИЗОМИНИ ТАЪМИНЛАШНИНГ МУҲИМ ЭЛЕМЕНТИ

Эргашев Икром Абдурасулович,
Тошкент давлат юридик
университети мустақил изланувчиси,
доцент, юридик фанлари бўйича
фалсафа доктори (PhD);
e-mail: ikromabdurasulovich@gmail.com

Аннотация. Мазкур мақолада солиқ солиш тизимини соддалаштириш ва солиқ интизомини такомиллаштириш, мамлакатнинг инвестициявий жозибадорлигини яхшилаш ҳамда солиқ муносабатлари тизимида солиқ маданиятини юксалтириш масалалари тобора глобал ва долзарб аҳамият касб этиб бораётганлиги асосланган. Солиқ интизомини мустаҳкамлаш, солиқ маданиятини шакллантириш ҳамда барча солиқ тўловчилар учун бирдек адолатли, шаффоф солиқ тизимини яратиш ва уни халқаро стандартларга мослаштириш ҳамда солиқ маъмуриятчилигини соддалаштириш, солиқ солиш соҳасида қонун ҳужжатларидаги қарама-қаршиликлар ва зиддиятларни бартараф этиш ҳамда инсофли солиқ тўловчиларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатлари ҳимоясини кучайтириш мақсадида амалга оширилаётган кенг қўламли тизимли ишлар таҳлил қилинган. Солиқ субъектлари томонидан солиқ интизомига риоя этишни таъминлаш, улар ўртасида вужудга келадиган муносабатларнинг янги самарали механизмларини ишлаб чиқиш билан боғлиқ масалаларни ҳуқуқий тартибга солиш муҳим аҳамиятга эга эканлигининг назарий-амалий жиҳатлари тадқиқ этилган. Солиқ интизомини такомиллаштириш, солиқ маданиятини янада юксалтириш мақсадида қоғозсиз ҳужжат алмашинувида такомиллаштириш ва давлат солиқ хизмати органлари ҳамда солиқ тўловчилар ўртасида ишларнинг самарадорлигини оширишга қаратилган дастурий маҳсулотларни ишлаб чиқиб, амалиётга жорий этиш борасидаги вазифаларни ҳал қилиш муҳим эканлиги таҳлил этилган. Ўзбекистонда солиқ интизомини таъминлашнинг асосий йўналишлари таҳлил қилинган ҳолда, унинг қонунчилик асосларини такомиллаштиришга қаратилган таклифлар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: солиқ тўловчи, солиқ интизоми, солиқ маданияти, солиқ маъмуриятчилиги, солиқ тизими, бюджет, мажбурият, солиқлар турлари, солиқ концепцияси, мажбурий тўловлар.

ПОВЫШЕНИЕ НАЛОГОВОЙ КУЛЬТУРЫ КАК ВАЖНЫЙ ЭЛЕМЕНТ НАЛОГОВОЙ ДИСЦИПЛИНЫ

Эргашев Икром Абдурасулович,
доктор философских наук (PhD), доцент,
независимый соискатель
Ташкентского государственного юридического университета

Аннотация. В настоящей статье рассмотрены вопросы правового регулирования системы налогообложения, ее упрощения, совершенствования налоговой дисциплины и повышения

инвестиционной привлекательности, которые приобретают все более глобальный и актуальный характер. Проанализирована проводимая масштабная системная работа касательно укрепления налоговой дисциплины, формирования налоговой культуры, создания справедливой, прозрачной налоговой системы для всех налогоплательщиков и приведения ее в соответствие с международными стандартами, упрощения налогового администрирования, устранения противоречий и несоответствий в законодательстве в области налогообложения, усиления защиты прав и законных интересов честных налогоплательщиков. Исследованы теоретические и практические аспекты важности правового регулирования вопросов, связанных с разработкой новых эффективных механизмов обеспечения соблюдения налоговой дисциплины со стороны налоговых субъектов, а также вопросов отношений, возникающих между ними. Была отмечена важность совершенствования налоговой дисциплины, дальнейшего повышения налоговой культуры в целях внедрения безбумажного документооборота, решения задач по разработке и внедрению в практику программных продуктов, направленных на повышение эффективности взаимоотношений между государственной налоговой службой и налогоплательщиками. Исследование основных направлений обеспечения налоговой дисциплины в Узбекистане позволило разработать предложения по совершенствованию законодательной базы.

Ключевые слова: налогоплательщик, налоговая дисциплина, налоговая культура, налоговое администрирование, налоговая система, бюджет, обязательство, виды налогов, налоговая концепция, обязательные платежи.

INCREASING TAX CULTURE AS AN IMPORTANT ELEMENT OF TAX DISCIPLINE

Ergashev Ikrom Abdurasulovich,

Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor,
Independent Researcher
Tashkent State University of Law

Abstract. This article covers the issues of legal regulations of taxation system, its simplification, improvement of tax discipline and increase of investment attractiveness, which acquire more and more global and topical character. The article analyzes the ongoing large-scale systemic work on strengthening tax discipline, forming a tax culture, creating a fair, transparent tax system for all taxpayers and bringing it in line with international standards, simplifying tax administration, eliminating contradictions and inconsistencies in tax legislation, strengthening the protection of the rights and legitimate interests of honest taxpayers. Moreover, there were studied the theoretical and practical aspects of the importance of legal regulation of issues related to the development of new effective mechanisms for ensuring compliance with tax discipline on the part of tax entities, as well as issues of relations arising between them. In addition, this research paper emphasizes the importance of improving tax discipline, further enhancement of the tax culture in order to introduce paperless document management, and solving problems of development and implementation of software products aimed at improving the efficiency of relations between the state tax service and taxpayers. By analyzing the main directions of ensuring tax discipline in Uzbekistan, proposals for improving the legislative framework were developed.

Keywords: taxpayer, tax discipline, tax culture, tax administration, tax system, budget, obligation, types of taxes, tax concept, mandatory payments.

Кириш

Солиқ сиёсатининг мазмун-моҳияти, мақсади, амал қилиш шакли ва воситалари ҳар бир фуқарони қизиқтирар экан, солиқ саводхонлиги ва қонунчилиги бўйича улар-

да ёшлиқдан кўникма ҳосил қилиб бориш солиқ тарғиботидаги энг яхши самарали мақбул усуллардан бири ҳисобланади.

Солиқ тўловчиларнинг солиқ ҳуқуқий интеллектуал салоҳиятини юксалтиришда

солиқ интизоми масаласи алоҳида аҳамият касб этади. Шунини қайд этиш лозимки, солиқ тўловчиларда солиқлар ва йиғимларни ихтиёрийлик тамойили кўникмаси шакллансагина, солиқ ва йиғимлар бўйича тўловларни амалга ошириш сезиларли даражада ошади.

Умуман олганда, фуқароларнинг солиқ интизоми солиқ маданиятининг муҳим элементи ва аҳолининг солиқ саводхонлиги даражасини кўрсатадиган асосий индикаторлардан бири ҳисобланади.

Солиқ маданиятининг энг муҳим элементи солиқ интизоми бўлиб, солиқларни тўлаш ва солиқ мажбуриятларини қабул қилиш ҳамда қайта ишлаш бўйича солиқ органлари ўзаро муносабатларининг турли вазиятларини ҳисобга олган ҳолда, солиқ тўловчининг бюджетлар билан ҳисоб-китоб қилиш учун ахлоқий ва молиявий қобилиятлари ҳамда имкониятларини мунтазам равишда тайёрлаш, ривожлантириш ва назорат қилишдир.

Солиқ интизоми солиқ маданиятининг ажралмас қисми бўлиб, фуқароларнинг бюджетга қонун билан белгиланган солиқ ва йиғимларни тўлаш мажбуриятларига муносабатини кўрсатади.

Фикримизча, солиқ интизомини солиқ тўловчи юридик ва жисмоний шахслар томонидан солиқ қонунчилигининг комплекс бажарилиши деб тушуниш мумкин.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 51-моддасида фуқаролар қонун билан белгиланган солиқлар ва маҳаллий йиғимларни тўлашга мажбурлиги белгиланган.

Солиқ тўловчиларга айнан конституциявий бурчларини тўғри тушунтириш ва улар томонидан тўланадиган солиқлар ҳамда йиғимлар сарфланиши бўйича маълумотлар очик ва шаффоф ҳолда етказилиши солиқ маданиятини шакллантиришда муҳим роль ўйнайди.

Давлат бюджетига тўланаётган солиқ ва йиғимлар қандай мақсадлар учун сарф-

ланаётгани ҳар бир солиқ тўловчига аниқ рақамлар асосида тушунтириб борилсагина солиқ ва йиғимлар бўйича тўловларни амалга оширишда ихтиёрийлик тамойили сезиларли даражада ошади.

Шу жиҳатдан, мамлакат ривожини, давлат ва жамият қурилишини такомиллаштириш, ислохотлар самарадорлигига эришишда солиқ ва йиғимлар сарфланиши тўғрисидаги маълумотларнинг очик ва шаффофлигини таъминлаш устувор вазифалардан бири саналади.

Солиқ маданияти фуқароларнинг солиқларни тўлаш давлат ва жамият учун муҳимлигини тушуниши ва уларни тўлаш бўйича уларнинг ҳуқуқлари ва мажбуриятларини билишдан иборатдир. Содда қилиб айтганда, солиқ тўловчи давлат ўз вазифаларини бажариши учун солиқ ва йиғимлар тушумлари керакли эканлигини билиши керак.

Ўзбекистон Республикаси солиқ тизимининг ҳозирги ривожланиши жамиятда солиқ маданияти шаклланиш босқичида, чунки унинг ривожланишига тўсқинлик қиладиган бир қатор омиллар мавжуд.

Биринчидан, давлат бюджетига тўланаётган солиқ ва йиғимлар қандай мақсадлар учун сарфланаётгани ҳар бир солиқ тўловчига аниқ рақамлар асосида тақдим этиш бориш амалиёти жорий этилмапти.

Иккинчидан, солиқ тўловчиларнинг ҳуқуқий онги ва ҳуқуқий маданиятини юксалтириш бўйича манзилли ва предметли ҳуқуқий тарғибот тадбирлари етарли даражада амалга оширилмапти.

Учинчидан, солиққа оид ҳуқуқий муносабатларнинг аҳволи ва ривожланиш тенденцияларини таҳлил қилиш, солиқ солишининг долзарб муаммоларини тадқиқ этиш бўйича ишлар етарли даражада самара бермапти.

Тўртинчидан, давлат солиқ хизмати органлари билан биргаликда норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг норма ва қоидаларини солиқ тўловчиларга тушун-

тириш бўйича самарали ишлар ташкил этилмаяпти.

Материаллар ва методлар

Мазкур мақолада солиқ интизомини мустаҳкамлаш, солиқ маданиятини шакллантириш ҳамда барча солиқ тўловчилар учун бирдек адолатли, шаффоф солиқ тизимини яратиш ва уни халқаро стандартларга мослаштириш ҳамда солиқ маъмуриятчилигини соддалаштириш, солиқ солиш соҳасида қонун ҳужжатларидаги қарама-қаршиликлар ва зиддиятларни бартараф этиш ҳамда инсофли солиқ тўловчиларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатлари ҳимоясини кучайтириш мақсадида амалга оширилаётган кенг кўламли тизимли ишлар таҳлил қилинган. Солиқ субъектлари томонидан солиқ интизомига риоя этишни таъминлаш, улар ўртасида вужудга келадиган муносабатларнинг янги самарали механизмларини ишлаб чиқиш билан боғлиқ масалаларни ҳуқуқий тартибга солиш муҳим аҳамиятли эканлигининг назарий-амалий жиҳатлари тадқиқ этилган. Солиқ интизомини такомиллаштириш, солиқ маданиятини янада юксалтириш мақсадида қоғозсиз ҳужжат алмашинувида такомиллаштириш ва давлат солиқ хизмати органлари ҳамда солиқ тўловчилар ўртасида ишлар самарадорлигини оширишга қаратилган дастурий маҳсулотларни ишлаб чиқиб, амалиётга жорий этиш борасидаги вазифаларни ҳал қилиш муҳим эканлиги таҳлил этилган.

Тадқиқот натижалари таҳлили

Солиқ интизоми таксономияси (A Taxonomy of the Tax Compliance) назарияси вакили Maryann Richardson and Adrian Sawyerларнинг фикрига кўра, солиқ интизомига таъсир қилувчи бир қанча омиллар, хусусан: ёш, жинс, таълим, даромад даражаси, даромад манбаи, касб, тенгдошнинг таъсири, одоб, адолат, солиқ қонунчилигининг мураккаблиги, солиқ органларининг муносабати, санкция, текширишнинг

эҳтимолийлиги, солиқ ставкалари, солиқ интизомининг нархи ва бошқа ҳолатлар таъсир қилишини таъкидлайди [1].

Шу ўринда қайд этиш лозимки, солиқ маданияти тушунчаси ҳам солиқ тўловчилар, ҳам солиқ органлари фаолиятини қамраб олади. Бундан ташқари, ушбу фаолиятни биргаликда кўриб чиқиш талаб этилади.

Солиқ маданияти – бу давлат солиқ тизимининг ўзини намоён қилиши ва ўзини ўзи билиш шаклларида намоён бўладиган инсон фаолияти.

Солиқ маданияти – бу солиқ тўловчиларнинг солиқ фаолиятининг барқарор шакллари мажмуи, уларсиз уни қайта тиклаш мумкин эмас, шунинг учун ҳам мавжуд бўлмайди.

Солиқ тўловчиларнинг солиқ маданиятини янада ошириш, солиқ тўловчиларнинг билим савиясини юксалтириш, пировард натижада эса солиқ ва бошқа мажбурий тўловларни ихтиёрий равишда тўлашга асос бўлиб хизмат қилади.

М.В. Лук'яненкоўнинг фикрига кўра, солиқ интизоми бу солиқ тўловчиларнинг солиқ мажбуриятларини қабул қилиш ва уларни расмийлаштириш бўйича ўзаро таъсирини мувофиқлаштиришни ҳисобга олган ҳолда, солиқ тўловчиларнинг бюджетлар олдидаги солиқ мажбуриятларини бажариш бўйича ҳулқ-атвор, ахлоқий ва молиявий қобилиятлари ҳамда имкониятларини мунтазам равишда шакллантириш, ривожлантириш ва назорат қилишдир [2].

Солиқ маданиятини қонунлар билан белгиланган муддатларда солиқлар ва йиғимларни тўлаш бўйича мажбуриятларнинг ўз вақтида бажарилиши деб тушуниш лозим [3].

Солиқ тўловчиларнинг хатти-ҳаракатлари солиқ мажбуриятларини бажаришнинг юқори эмаслиги билан боғлиқ ва шунинг учун жамиятнинг ижтимоий ва иқтисодий ҳаётида фаол иштирок этишни таъминлаш мушкул. Солиқ маданияти да-

ражасини ошириш, хусусан, интизом, кўп қиррали талаблар билан жуда қийин вазифадир. Бунинг учун, аввало, солиқ мажбуриятлари бажарилишини назорат қилиш ва кузатиб бориш бўйича яхши ташкил этилган хизмат, яъни солиқ маъмуриятининг юқори даражада ташкил этилган тизими зарур.

Powerful authority and trustful taxpayers (Кучли ҳокимият ва ишонувчан солиқ тўловчилар) назарияси вакиллари Katharina Gangl, Eva Hofmann, Barbara Hartl ва Mihály Berkicsларнинг фикрига кўра, солиқ органи солиқ тушуми ва интизомини таъминлаш учун иккита ёндашувдан фойдаланади, биринчиси – ҳокимият ёндашуви ва иккинчиси – ишонч ёндашуви. Ҳокимият ёндашуви (бошқарув, назорат ва ушлаб туриш деб ҳам деб аталади) доимий солиқ текшируви ва солиқдан бўйин товлаш ҳолатларида оғир жарималар тайинлашга асосланади. Ишонч ёндашуви эса шаффофлик, адолатли жараён ва солиқ тўлаш ижтимоий бурч эканлигига ишонтаришда ифодаланишини таъкидлашади [4].

Солиқ инспекциялари фаолияти ва уларни амалга ошириш воситалари солиқ тўловчиларнинг хулқ-атвор хусусиятларига кучли таъсир кўрсатади, шунингдек, улар томонидан солиқ инспекцияларига маълум босим ўтказилади. Шунинг учун бу жараён ўзаро боғлиқ бўлиб, унинг бирон-бир қисми бўлмаса, мавжудлиги имконсиз бўлиб туюлади. Шу билан бирга, шуни тушуниш керакки, бундай босимнинг умумий маданият чегараларидан чиқиб кетиши низоли вазиятларга олиб келади.

Crime and Punishment: An Economic Approach (Иқтисодий ёндашув) назарияси вакили Gary S. Becker фикрига кўра, рационал солиқ тўловчининг асосий мақсади молиявий маблағларини кўпайтириш ҳисобланади. Шу сабабли текшириш хавфи ва жазони ҳисоблаб кўриб, солиқ ҳуқуқ-

бузарлигидан доимий даромад олишга интилади. Шу сабабли солиқдан бўйин товлаш ҳолатларини камайтириш ва солиқ тушумини оширишнинг энг маъқул усули солиқ текширувларининг юқори эҳтимоллиги ва аниқланган ҳуқуқбузарлик учун юқори жарималар эканлигини таъкидлайди. Соддароқ айтганда, солиқ текшируви ва жарималар солиқ интизоми ва бюджет тушумини кафолатлашини қайд этади [5].

Аҳолининг солиқ интизомини такомиллаштиришнинг аҳамияти тобора ортиб бораётганлиги солиқ тўловчилар билан ишлашнинг янги ва замонавий ёндашувларини тақозо этади. Солиқ инспекторлари ва маслаҳатчилари учун тарғибот ишлари солиқ тўловчиларга керакли маълумотларни тақдим этишда энг устувор йўналишлардан бири ҳисобланади. Солиқ интизомининг ушбу даражасига фақат солиқ тўловчилар ва давлат ўртасида тескари алоқа мавжуд бўлганда эришиш мумкин.

Slippery Slope Framework (сирпанчиқ қиялик модели) назарияси вакиллари Erich Kirchler, Erik Hoelzl, Ingrid Wahlларнинг таъкидлашича, солиқ интизоми солиқ органлари ва солиқ тўловчилар ўртасидаги муносабатга боғлиқлиги, агар улар ўртасида “полиция ва ўғри” муносабати бўлса, солиқчилар солиқ тўловчиларни доим “ўғри” сифатида солиқ тўлашдан бўйин товлаши ва текшириб туриш лозим деб ҳисоблайди. Солиқ тўловчилар эса солиқ органлари (полиция) томонидан доим таъқиб остида эканлиги учун яширинишга ҳаракат қилади. Ушбу ҳолатда тарафлар ўртасида ҳурмат ёки ижобий муносабат бўлмайди, аксинча, солиқ тўловчи “рационал ўлчов”, яъни солиқдан бўйин товлашнинг даромади ва харажатларини ўлчаб кўриш принципида ишлайди. Мазкур назария вакиллари солиқ органлари ва солиқ тўловчилар “хизмат ва мижоз” принципида ишлаши лозимлиги, солиқ органи солиқ тўловчиларга хизмат кўрсатиши, натижада солиқ

тўловчилар солиқ тизимининг адолатли ишлаётганлиги ва ишонганлиги сабабли ихтиёрий солиқларни тўлашга ўтишини таъкидлайди. Шунингдек, солиқ тўловчиларнинг ихтиёрий тўлаш принципи харажатли бўлган солиқ текширувларини камайтириши ҳамда “текширувчиларни текшириш” каби ортиқча харажатлардан воз кечишга олиб келишини таъкидлашди [6].

Шу ўринда қайд этиб ўтиш жоизки, Давлат солиқ хизматига илк маротаба ишга қираётган шахсларни махсус амалиётга ихтисослаштирилган курсларда ўқитиш, уларнинг давлат ва ҳуқуқ назарияси, конституциявий ҳуқуқ каби фундаментал билимларини оширишга алоҳида эътибор қаратиш лозим. Бу эса натижада солиқ интизомини тўғри ташкил этишга имкон беради.

Legislating Morality (The Effects Of Tax Law Complexity On Taxpayers' Attitudes) (Солиқ қонунчилиги мураккаблигининг солиқ тўловчилар муносабатига таъсири) назарияси вакили David A. Nugentнинг фикрларига кўра, солиқ интизомига солиқ тўғрисидаги қонунчиликнинг мураккаблиги тўғридан-тўғри таъсир қилади. Аниқроғи, солиқ тўғрисидаги қонунчилик, хусусан, солиқ текширувлари қанчалик мураккаб бўлса, солиқ тўловчиларда солиқ интизомига риоя қилмаслик тўғрисида хулоса чиқаришга олиб келиши ва шунчалик солиқ одоби бузилишига сабаб бўлишини таъкидлайди. Солиқ тизими ва солиқ текширувлари тўғрисидаги қонунчиликнинг мураккаблиги, ўз навбатида, солиқдан бўйин товлаш мумкинлиги тўғрисидаги хулосаларга олиб келади [7]. Шу сабабли солиқ интизомини таъминлашда солиқ қонунчилиги аниқ ва соддароқ бўлиши лозимлигини таъкидлайди.

Мазкур ҳолатни ўтказилган сўровнома натижалари ҳам тасдиқлайди. Жумла-

дан, Давлат солиқ қўмитаси тизимидаги ходимларга Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодекси нормаларини тўғри қўллашда қайси жиҳатлар халақит беради, деган саволга респондентларнинг 25 % Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодекси нормаларининг кўпчилик ҳолатларда ноаниқлиги, 44 % юридик нормаларни талқин қилиш ёки шарҳлаш кўникмасининг етарли эмаслиги, 30 % юридик маълумот бўйича таълимнинг мавжуд эмаслиги деб қайд этганлар¹. Кўриниб турибдики, ушбу масала амалиётчилар орасида ҳам долзарб аҳамият касб этади.

Бугунги кунда солиқ интизомини яхшилаш учун кўплаб солиқ тўловчилар солиқ маслаҳатчиларига мурожаат қилмоқда. Сўнгги йилларда солиқ идоралари ва солиқ тўловчилар ўртасида воситачилар, яъни солиқ маслаҳатчилари зарурлигини солиқ қонунчилигидаги ўзгаришлар ва солиқлар ва йиғимлар соҳасидаги янги қонун ҳужжатларининг қабул қилиниши ҳамда мазкур тизимдаги ривожланиш тенденциялари билан изоҳлаш мумкин.

Ривожланган ҳозирги асрда замонавий бозорни консалтинг хизматсиз тасаввур этиб бўлмайди. Бошқа кўплаб касблар сингари консалтинг фаолияти ҳам дифференциацияси ва билимлар ихтисослашувининг умумий тенденциялари туфайли алоҳида фаолият йўналиши сифатида вужудга келди.

Ушбу консалтинг хизматларидан бири бусолиқмаслаҳатидир. Ўзбекистон Республикасининг “Солиқ маслаҳати тўғрисида”-ги қонунига кўра, солиқ маслаҳатчилари ташкилоти юридик ва жисмоний шахсларга шартнома асосида солиқ маслаҳати бўйича хизматлар кўрсатиш борасидаги фаолияти солиқ маслаҳати ҳисобланади. Солиқ маслаҳатчилари солиқларни тўғри ҳисоблаш ва тўлашда, керакли ҳужжатларни тўлдиришда ва солиқ харажатларини

¹ Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси ҳузуридаги Малака ошириш марказининг 2019 йил 23 октябрдаги 01-584-сон хати.

оптималлаштиришда солиқ тўловчиларга ёрдам беради ва натижада солиқ интизомини таъминлашга эришилади.

Хорижий мамлакатлар тажрибасидан келиб чиқиб, солиқ маслаҳатчилари хизматларидан фойдаланиш бўйича эҳтиёжларини таққослаш мумкин. Масалан, Европа ва АҚШда солиқ хизматларининг 10 ходими учун 11 та солиқ маслаҳатчиси, Австралияда эса ҳар 18 млн кишига 18000 солиқ хизмати ходими ва 21000 солиқ маслаҳатчиси тўғри келади [8].

Солиқ маданиятини шакллантириш ва ривожлантириш мамлакат солиқ сиёсати-га самарали таъсир кўрсатадиган, давлат ва жамиятнинг ўзаро алоқасини кўрсатиб берадиган мезонлардан бири ҳисобланади.

Қайд этиш лозимки, солиқ интизомини таъминлаш давлат солиқ органлари томонидан тушунтиришларга ҳам боғлиқ эканлигини инкор этиб бўлмайди. Бироқ бугунги кунда давлат солиқ органлари томонидан юридик ва жисмоний шахсларнинг солиқ соҳасидаги нормаларни қўллаш бўйича бераётган тушунтиришлари умумий характер касб этиб, қўйилган саволларни тушунишда қийинчилик мавжуд бўлган нормани қўллаш бўйича аниқ тушунтириш эмас, балки уларни қонун нормасидан олиб, шу ҳолда талқин қилмаган ҳолда му-рожаатчига бериш амалиёти кенг тарқалган. Яна бир ҳолат: бир давлат солиқ органи томонидан айнан бир солиқ нормасини қўллаш бўйича берган тушунтириш бошқа давлат солиқ органи талқинига мос келмайди.

Сўровнома натижаларига кўра, янги солиқ солиш тизимига ўтиш шароитида соҳада юзага келаётган ноаниқликлар, тушунмовчиликлар ёки ҳуқуқий тартибга солинмаган масалалар бўйича солиқ ва бошқа мутасадди идораларнинг тезкор қарорлар қабул қилиш ва тушунтиришлар

бериш каби механизмларини самарали деб ўйлайсизми, деган саволга респондентларнинг 60 % ҳа, 40 % йўқ деб жавоб берган².

Солиқ субъектлари, яъни солиқ тўловчилар, солиқ агентлари ва ваколатли органлар ўртасидаги юзага келадиган солиқ муносабатларида солиқларни тўлашнинг аниқлиги ва соддалиги, давлат томонидан сарфланадиган бюджет маблағларининг шаффофлиги, уларнинг самарадорлигига алоҳида аҳамият қаратиш лозим. Бу эса келажакда солиқ қонунчилигига риоя қиладиган, солиқ тўловларини ўз вақтида ва ўз вақтидан олдин тўлашни режалаштирадиган солиқ тўловчилар сонини ошириб боришга замин яратади.

Хулосалар

Юқоридагилардан келиб чиқиб, қуйидаги хулосаларга келиш мумкин:

биринчидан, солиқ маданиятини шакллантириш тарғиботи ёш авлодга қаратилган бўлиши ва солиқлар зарурияти, солиқларнинг давлат бюджетини шакллантиришдаги роли ҳамда мазкур бюджет маблағлари айнан нималарга сарфланиши, шунингдек, мазкур маблағлар давлат ва жамият ҳаётида нақадар муҳим эканлиги бўйича тушунчаларни шакллантиришдан бошлаш лозим. Умумтаълим мактаблар фанлари рўйхатига солиқ билимлари асослари бўйича ўқув курсини киритиш ўринли;

иккинчидан, аҳоли, аввало, ёшларни солиқ маданиятини юксалтириш бўйича манзилли ва предметли тарғибот тадбирларини амалга ошириш, шунингдек, давлат солиқ органлари ва ташкилотлар билан биргаликда норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг норма ва қоидаларини аҳолига тушунтириш бўйича намунавий ҳужжатлар тўпламини тайёрлаш ишларини кенгайтириш керак;

учинчидан, солиқ соҳаси бўйича қабул қилинаётган қонун ҳужжатларининг моҳи-

² Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси ҳузуридаги Малака ошириш марказининг 2019 йил 23 октябрдаги 01-584-сон хати.

яти ҳамда аҳамиятини кенг ёритиш бўйича ахборот-таҳлилий медиа материаллар, шу жумладан, аудио- ва видеороликлар, ижтимоий рекламалар, воқеа жойидан репортажларни тайёрлаш ва тарқатиш, шунингдек, босма ва электрон даврий ижтимоий-ҳуқуқий нашрларни тайёрлаш ва чоп этиш ишларини янада ривожлантириш;

тўртинчидан, амалдаги солиқ қонунчилиги тўғрисида фуқароларни хабардор қилиш ва уларга маслаҳат бериш жараёнларини такомиллаштириш;

бешинчидан, солиқ тўловчилар учун ўз ҳаракатларини амалга оширишдан олдин давлат солиқ хизмати органлари-

дан ушбу ҳаракатларни солиқ ҳуқуқий оқибатлари ҳақида тушунтириш ёки хулоса олиш ҳуқуқини мустақкамлаш лозим.

Мамлакатнинг молиявий барқарорлигига эришиш ва унинг иқтисодий хавфсизлигини таъминлаш учун фуқароларнинг солиқ маданиятини ошириш билан бирга солиқ маъмуриятчилигини такомиллаштириш талаб этилади. Шунда юқори профессионалик, ўзаро жавобгарлик, солиқ маданияти ва солиқ интизоми солиқ органлари ва солиқ тўловчилар ўртасидаги ҳамкорликнинг асосий йўналишларига айланиши мумкин.

REFERENCES

1. Richardson M., Sawyer A.J. A Taxonomy of the Tax Compliance Literature: Further Findings, Problems and Prospects. Article in Australian Tax Forum. June 2001, pp. 145-149.
2. Luk'janenkov M.V. Nalogovaja dissiplina kak jelement social'no otvetstvennogo povedenija gosudarstva, biznesa i grazhdan [Tax discipline as an element of socially responsible behavior of the state, business and citizens]. Izvestija vysshih uchebnyh zavedenij – Proceedings of higher educational institutions, 2007, no 3.
3. Nalogovaya gramotnost' naseleniya – faktor stabil'nosti investicionnogo potentsiala ekonomiki strany. Kollektivnaya monografiya [Tax literacy of the population is a factor in the stability of the investment potential of the country's economy. Collective monograph]. Ed. D.N. Suleymanova. Moscow: MNI, 2017, 266 p.
4. Gangl K., Hofmann E., Hartl B., Berkics M. The impact of powerful authorities and trustful taxpayers: evidence for the extended slippery slope framework from Austria, Finland, and Hungary. Policy Studies, 41:1, pp. 98-111. DOI: 10.1080/01442872.2019.1577375/.
5. Becker G.S. Crime and Punishment: An Economic Approach. Article. Journal of Political Economy. The University of Chicago Press. Mar. - Apr., 1968, vol. 76, no 2, pp. 169-217.
6. Kirchler E., Hoelzl E., Wahl I. Enforced versus voluntary tax compliance: The "slippery slope" framework. Article. Faculty of Psychology, University of Vienna, Universitaetsstrasse 7, A-1010 Wien, Austria. Journal of Economic Psychology. 2008, 29, pp. 210-225.
7. Nugent D.A. Legislating Morality: The Effects of Tax Law Complexity on Taxpayers' Attitudes. Robert Morris University, USA. The Journal of Applied Business Research, September-October 2013, vol. 29, no 5.
8. Rossijskaya gazeta [Internet-portal Rossiyskaya Gazeta]. Available at: <https://rg.ru/> (accessed 23.05.2021).